UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA SHAXSNING GLOBAL FUQAROLIK SIFATLARINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATIV YONDASHUVNING O‘RNI

Xayitbayev Doniyor Shokirovich

Osiyo xalqaro universiteti magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada uzluksiz ta’lim tizimining barcha bosqichlarida shaxsda global fuqarolikka xos sifatlarni tarkib toptirish masalasi integrativ yondashuv nuqtayi nazaridan tahlil qilingan. Muallif fanlararo aloqadorlikning tarbiyaviy salohiyatini ochib berib, global fuqarolik kompetensiyasining tarkibiy qismlarini ajratib ko‘rsatadi hamda ularni maktabgacha ta’limdan oliy ta’limgacha bo‘lgan uzviy zanjirda rivojlantirish mexanizmlarini asoslaydi. Shuningdek, maqolada integrativ yondashuvni amaliyotga joriy etishning pedagogik shart-sharoitlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishga qaratilgan takliflar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: uzluksiz ta’lim, global fuqarolik, integrativ yondashuv, fanlararo integratsiya, kompetensiya, tarbiya, shaxs kamoloti, umuminsoniy qadriyatlar.

Kirish

Bugungi kunda jahon hamjamiyati oldida turgan iqlim o‘zgarishi, migratsiya jarayonlarining jadallashuvi, axborot xurujlari va madaniyatlararo ziddiyatlar kabi muammolar birorta davlat tomonidan yakka tartibda hal etilmaydi. Shu bois yosh avlodni faqat milliy doirada emas, balki umumbashariy mas’uliyatni his qiladigan, turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqotga kirisha oladigan shaxs sifatida voyaga yetkazish zamonaviy pedagogikaning ustuvor vazifasiga aylandi. Ana shu vazifa fanga “global fuqarolik” tushunchasini olib kirdi va uni tarbiyalash yo‘llarini izlashni dolzarblashtirdi.

O‘zbekistonda ta’lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun hamda ta’limni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar uyg‘unligida kamol toptirishni nazarda tutadi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, global fuqarolikka xos sifatlar alohida olingan bitta fan yoki bitta ta’lim bosqichi doirasida to‘laqonli shakllanmaydi. Ular bilim, munosabat va faoliyat birligini talab etadigan murakkab tuzilmaga ega bo‘lib, buning uchun ta’lim mazmunini yaxlitlashtiruvchi integrativ yondashuv hamda uzluksizlik tamoyili zarur bo‘ladi.

Mazkur maqolaning maqsadi — uzluksiz ta’lim tizimida shaxsning global fuqarolik sifatlarini shakllantirishda integrativ yondashuvning o‘rni va imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash hamda uni amaliyotga tatbiq etish yuzasidan ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Global fuqarolik tarbiyasi masalasi xalqaro miqyosda YUNESKO hujjatlarida alohida yo‘nalish sifatida e’tirof etilgan bo‘lib, ushbu tashkilotning “Global fuqarolik ta’limi” dasturida mazkur tushuncha kognitiv, ijtimoiy-emotsional va xulqiy o‘lchamlar birligida talqin qilinadi. G‘arb tadqiqotchilaridan J.Benks ko‘pmadaniyatli ta’lim orqali fuqarolik ongini kengaytirish g‘oyasini ilgari sursa, O.Reyzers global kompetensiyani tanqidiy fikrlash va hamkorlikda faoliyat yuritish qobiliyati bilan bog‘laydi. Ushbu qarashlarning umumiy jihati shundaki, global fuqarolik tayyor holda berilmaydi, balki uzoq muddatli pedagogik jarayon mahsuli sifatida qaraladi.

Mustaqil Davlatlar Hamdo‘stligi mamlakatlari olimlari ishlarida integratsiya ta’lim mazmunini tizimlashtirish vositasi sifatida o‘rganilgan: V.Bezrukova pedagogik integratsiyaning mohiyatini turli komponentlarning yangi sifatdagi yaxlitlikka birlashuvi deb

izohlaydi. O‘zbekistonlik tadqiqotchilar esa milliy istiqlol g‘oyasi, ma’naviy-axloqiy tarbiya hamda kompetensiyaviy yondashuv doirasida fanlararo aloqadorlikning tarbiyaviy imkoniyatlarini yoritganlar. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil mavjud ishlarda global fuqarolik sifatlarini aynan uzluksiz ta’limning barcha bo‘g‘inlari kesimida, integrativ yondashuv asosida shakllantirish mexanizmlari yetarlicha ochib berilmaganini ko‘rsatdi. Mazkur holat tanlangan mavzuning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot davomida nazariy manbalarni qiyosiy tahlil qilish, ilmiy adabiyotlarni umumlashtirish, tizimli-strukturaviy tahlil hamda modellashtirish usullaridan foydalanildi. Metodologik asos sifatida shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlar tanlab olindi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv tarbiya jarayonida o‘quvchining sub’ektlik mavqeini ta’minlasa, kompetensiyaviy yondashuv natijani bilim, ko‘nikma va qadriyatlar birligida belgilashga imkon beradi. Integrativ yondashuv esa mazkur ikkalasini bog‘lovchi bo‘g‘in vazifasini o‘tab, turli fanlar mazmunidagi tarbiyaviy elementlarni yagona maqsad atrofida jipslashtiradi.

Uzluksiz ta’lim tamoyiliga ko‘ra, tahlil obyekti sifatida maktabgacha ta’limdan boshlab umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim bosqichlari, shuningdek, ta’limdan keyingi malaka oshirish tizimi yaxlit zanjir tarzida qaraldi. Har bir bosqichda global fuqarolik sifatlarining yosh xususiyatlariga mos ko‘rinishlari ajratilib, ular o‘rtasidagi vorislik aloqalari aniqlandi.

Tahlil va natijalar

O‘tkazilgan nazariy tahlil global fuqarolik sifatlarining uch guruhini ajratish imkonini berdi. Birinchi guruhga bilishga oid sifatlar — dunyoning yaxlit manzarasini tasavvur qilish, umumbashariy muammolar mohiyatini anglash, axborotni tanqidiy baholay olish kiradi. Ikkinchi guruhni qadriyatlarga oid sifatlar tashkil etadi: bag‘rikenglik, insonparvarlik, adolat tuyg‘usi, o‘zga madaniyatlarga hurmat va tabiatga mas’uliyatli munosabat. Uchinchi guruh faoliyatga oid sifatlarni qamrab oladi — hamkorlikda ishlash, muloqot madaniyati, ijtimoiy tashabbuskorlik va qaror qabul qilishda mas’uliyatni zimmasiga ola bilish. Muhimi shundaki, sanab o‘tilgan sifatlarning birortasi ham yakka fan mazmuni bilan chegaralanmaydi.

Aynan shu holat integrativ yondashuvning zaruratini keltirib chiqaradi. Masalan, ekologik mas’ullik tabiiy fanlar beradigan ilmiy bilimga, ijtimoiy fanlar shakllantiradigan huquqiy ongga hamda adabiyot va san’at uyg‘otadigan hissiy munosabatga birdek tayanadi. Tillarni o‘rganish madaniyatlararo muloqot ko‘nikmasini rivojlantirsa, tarix va geografiya darslari xalqlarning o‘zaro bog‘liqligini anglatadi, matematika va informatika esa dalillarga asoslangan fikrlashni tarbiyalaydi. Fanlararo integratsiya ana shu tarqoq ta’sirlarni yagona tarbiyaviy maqsad — yetuk global fuqaro qiyofasi atrofida birlashtiradi.

Uzluksizlik nuqtayi nazaridan tahlil quyidagi bosqichma-bosqich mantiqni ko‘rsatdi: maktabgacha ta’limda o‘yin faoliyati orqali mehr-oqibat, o‘rtoqlik va tabiatni asrash kabi dastlabki tasavvurlar shakllantiriladi; boshlang‘ich ta’limda ular ongli axloqiy odatlarga aylantiriladi; asosiy va o‘rta ta’lim bosqichida fanlararo loyihalar, munozaralar va ijtimoiy amaliyotlar vositasida qadriyatlar tizimi mustahkamlanadi; oliy ta’limda esa kasbiy tayyorgarlik bilan uyg‘unlikda global muammolarni professional nuqtayi nazardan hal etish kompetensiyasi rivojlantiriladi. Malaka oshirish tizimi mazkur zanjirni pedagog kadrlarning o‘zida ham davom ettiradi, chunki global fuqarolikni faqat shunday sifatlarga ega ustoz tarbiyalay oladi.

Tahlil natijalari integrativ yondashuvni samarali joriy etish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar zarurligini tasdiqladi: birinchidan, o‘quv dasturlarida fanlararo tarbiyaviy mavzularning uzviyligini ta’minlovchi yagona kontseptual chizgining mavjudligi; ikkinchidan, loyiha, keys va muammoli ta’lim kabi faol metodlarning ustuvorligi; uchinchidan, o‘qituvchilarning hamkorlikdagi metodik faoliyati — bir mavzuni turli fan nuqtayi nazaridan yoritishga qaratilgan muvofiqlashtirilgan rejalar; to‘rtinchidan, baholashda nafaqat bilim, balki munosabat va faoliyat komponentlarini ham qamrab oluvchi mezonlarning qo‘llanishi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, shaxsning global fuqarolik sifatlari mazmunan fanlararo, jarayon jihatidan esa uzluksiz tabiatga ega. Shu sababli ularni shakllantirishning bosh strategiyasi sifatida integrativ yondashuvni tanlash nazariy jihatdan asosli va amaliy jihatdan maqsadga muvofiqdir. Integrativ yondashuv ta’lim bosqichlari o‘rtasidagi vorislikni ta’minlab, har bir fanning tarbiyaviy salohiyatini yagona maqsadga safarbar etadi hamda o‘quvchida dunyoni yaxlit idrok etish madaniyatini tarbiyalaydi.

Olingan xulosalar asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi: davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlarini global fuqarolik komponenti nuqtayi nazaridan ekspertizadan o‘tkazish; ta’lim bosqichlari kesimida uzviylashtirilgan “global fuqarolik xaritasi”ni ishlab chiqish; pedagog kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish dasturlariga fanlararo integratsiya texnologiyalarini kiritish; ta’lim muassasalarida fanlararo ijtimoiy loyihalar amaliyotini rag‘batlantirish. Mavzuning istiqbolli yo‘nalishi sifatida integrativ yondashuv samaradorligini tajriba-sinov asosida o‘lchash hamda raqamli ta’lim muhitida global fuqarolikni rivojlantirish masalalarini alohida tadqiq etish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — Toshkent, 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-5712-son Farmoni. — Toshkent, 2019.
3. Akbarovna, I. S. (2023). NEUROPHYSIOLOGY BASIS OF HORMONES. TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN, 1(5), 68-77.
4. Akbarovna, I. S. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119-122.
5. Икромова, С. А. (2023). ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИММУНИТЕТА К ДЕСТРУКТИВНЫМ ИДЕЯМ У ПОДРОСТКОВ. European research, (3 (81)), 47-49.
6. Ikromova, S. (2024). PEDAGOGIK TEXNOLOGIYA SHAKLLARI VA MAZMUNI. Multidisciplinary Journal of Science and Technology, 4(3), 918-924.